

Sofija Tyzenhauzaitė „Halina Oginskytė, arba Švedai Lenkijoje“ (istorinio romano fragmentai)

„Žemaičių žemės“ žurnalo redakcija, bendradarbiaudama su Akademinio žemaičių jaunimo korporacija „Samogitia“ 2004 m. išleido pirmąją buvusios Platelių dvaro šeimininkės Sofijos Tyzenhauzaitės knygą lietuvių kalba – XIX a. II p. Paryžiuje prancūzų kalba jos išleista „Reminiscencijų“ vertimą. Šios istorinėje Lietuvoje gyvenusios pirmosios moters rašytojos knygų sąrašas netrumpas. Visos jos Lietuvos skaitytojams beveik nežinomos, nes dalies iš jų seniai jau nebeįmanoma surasti pagrindinėse Lietuvos bibliotekose, be to visas jas autorė rašė ir leido prancūzų kalba.

Redakcija tęsia S. Tyzenhauzaitės knygų vertimą iš prancūzų į lietuvių kalbą. Pratęsus bendradarbiavimą su AŽJK „Samogitia“, šiemet į lietuvių kalbą išverstas S. Tyzenhauzaitės istorinis romanas „Halina Oginskytė arba švedai Lenkijoje“. Iš prancūzų kalbos vertė Virginijus Baranauskas.

Šis leidinys itin turėtų sudominti žemaičius, nes pagrindinis veiksmas knygoje vyksta Žemaitijoje – Plungės, Kretingos rajonuose, Palangos apylinkėse.

Knygą tikimasi išleisti 2006 m. Šiame žurnalo numeryje skaitytojams pateikiame nedidelį spaudai rengiamos knygos fragmentą.

II SKYRIUS

Grįžusi į karalienės Bonos salą ir atsidūrusi savo kambariuose Halina svarbiausiems dėdės rūmų pareigūnams pirmiausia davė nurodymus dėl vakaro šventės. Paskui, kad galėtų priimti gausius svečius, pakviestus į pilį švęsti Kalėdų, apskrioms ir miklioms savo moterų rankoms patikėjo rūpintis jos pačios išvaizda. Neseniai mirus tėvams, dėl kurių mirties ji vis dar sielvartavo, Halina gyveno prižiūrima globėjo dėdės, didžiojo vėliavininko Oginskio. Šis didikas, labai pasitikėdamas savo dukterėčia ir gerbdamas ją už puikias savybes, blaiivų protą, pavedė jai rūpintis savo namų ūkiu. Halina išmintingai ir apsikriai tvarkė jai pavestus reikalus ir savo dėdės prašmatnų išlaidumą nuolat kaip įmanydama stengėsi apriboti tvarka ir išmintingu taupumu. Kaip visi lenkai, Oginskis buvo kupinas drąsos, tiesmukiškumo ir garbės; seimuose išsiskirdavo savo iškalba, o vadovaudamas partijai – drąsa. Bet jam buvo priekaištaujama, kad visiškai nebandė kovoti su viena yda, greičiausiai paveldėta iš šeimos. Tai buvo savimeile, kuri išsigimė į puikybę. Oginskis buvo nepatenkintas savo kilme, savo padėtimi, savo turtais, savo prerogatyvomis. Nepatenkintas protu, kurį jam davė dangus, ir ypač tuo, kurį manė išsiugdęs pats. Pamatysime, kiek nemalonumų jam sukeldavo ši yda. Pirmiausia pasipūtimas, kurį žadino titulai ir vardas, pavertė jį nepaprastai irzliu ir įtariu. Nesvarbu, ar bendravo su sau lygiais, ar žemesniais už save. Dėl to kildavo daugybė kivirčų ir vaidų, kurie dažniausiai baigdavosi teismais ar paprasčiausiai ginkluotais susirėmimais. Toks elgesys negalėjo nepakenkti populiarumui, kuriuo tais laikais Lenkijoje reikėjo labai rūpintis, nes jis sukurdamas chimerišką lygybės iliuziją, o tai labai patiko žemesniajai bajorijai ir nekliudė jai gerbti pirmuosius valstybės pareigūnus. Puikavimasis turtais pastūmėdavo jį į begalę kvailysčių. Dosnus jis dažniausiai būdavo dėl noro pasirodyti, o ne todėl, kad būtų dosnus arba linkęs į labdarą. Taip pasikliovė savo talentais ir žiniomis, kad nevertino gerų patarimų, o kalbėjo kandžiai ir įsakmiai. Visa tai atstumdavo jį nuo kitų, nors turėjo tikrai gerbtinų savybių. Buvo kilnus ir mandagus, didžiąją gyvenimo dalį išgyveno dvare. Bet Oginskis visai neturėjo geranoriškumo, užkariaujančio visų širdis ir protus. Halina, priešingai, neturėjo šeimai būdingų bruožų, bet mokėjo pabrėžti lyties ir kilmės vertę. Buvo tvirtos sielos; tokios moterys vadinamos drąsiomis. Jos iš tikrųjų yra stiprios moterys.

Bet tas charakteris, pridėjus dar labai gyvą vaizduotę, jos amžiui nebūdingą protą, kai reikėjo ginti savo idėjas, jos jausmai, žadinę savarankiškumą, galėjo pastūmėti ją ištrūkti iš siauro laimės rato, kurio, atrodo, pakanka moterims. Iš prigimties ji buvo gera ir tikrai gailestinga. Tų savybių dėka suprato savo pareigą ir mėgo, vertino išmintingus patarimus bei tiesą. Jei Halina nebuvo tobula, tai tik todėl, kad niekas šiame pasaulyje negali toks būti. Mandagi, švelni, geranoriška, ji lyg kerai švelnindavo tai, ką sunkus jos dėdės charakteris galėjo sugadinti privačiame ar viešajame gyvenime. Ji buvo lyg debesį skrodžiantis saulės spindulys.

Sėdėdama prie veidrodžio su puošniais sidabriniais rėmais ir išpjaustinėtu jos herbu, ji net nesiteikė į jį žvilgtelėti. Užsisvajojusi pasirėmė balta ranka, ploni pirštai paniro į ilgų šilkinųjų plaukų garbanas, kurias rūpestingai šukavo jos pirmoji kambarinė Petronėlė. Šalia stovinti ponia Denhoff darbavosi prie gobeleno. Ta garbinga moteris, draugė ir tolima Halinos motinos giminaitė, vadovavo jaunosios grafitės auklėjimui ir atliko tai lyg tikra motina. Labai taktiška, pastabi ir blaiviai mąstanti ji niekada nebūtų blogai atlikusi savo darbo. Ji sugebėjo užkariauti Halinos pasitikėjimą ir meilę. Visada įtikinėjo merginą, kad svarbiausia tik protas ir dorybingumas. Ji pasisuko į ponią Denhoff, bet nudūrusi žemyn akis ir truputį nulenkusi galvą.

– Kaip manote, – paklausė Halina, – ar tas svetimšalis šiandien bus pilyje?

– Apie ką kalbate, mano drauge? – pasiteiravo ponia Denhoff, pakėlus galvą nuo savo darbo. Halina truputį sutriko:

– Na, tas jaunuolis, kurį ryte matėme per žūklę.

– Jis gana nieko, bet jo išvaizda ne tokia, kad galėtum pamanyti, jog bus pristatytas ponui didžiajam vėliavininkui.

– Matyt, – tarė Halina su vos juntamu nepasitenkinimu, – jūs nemanote, kad jis turgaus pirklys arba avantiūristas. Jis gana kilnus ir elegantiškas.

– Gal ponia nori, kad pasiteiraučiau? – paklausė jauna rausvažandė, gyvos veido išraiškos mergina, baigianti pinti aukso siūlą į Halinos kasas.

– Ne, – sausokai atsakė jaunoji grafitė, nepaisant išmintingos guvernantės pastabos ir galbūt prieš savo valią matė veidrodyje ne save, o nepažįstamojo nuo Platelių ežero kilnius ir švelnius bruožus bei gražias mėlynas akis.

Halina paskubėjo baigti savo tualetą, nes ant tilto, jungiančio miestą su pilimi, jau girdėjosi arklių keliamas triukšmas. Pagal to meto papročius beveik visi svečiai atvykdavo arkliais. Juos lydėdavo gausi svita. Gausumas priklausė nuo jų padėties ir turtų. Dauguma pakviestųjų tą dieną buvo apylinkių bajorai, turintys teisę balsuoti seimeliuose. Kai kurie iš jų turėjo titulus, kurie teikė tik garbę. Pavyzdžiui šambelionas, taurininkas, žirgininkas ir t. t. Titulai ši tą reikšdavo tik tada, kai į apylinkes atvykdavo karalius.

Artėjantys rinkimai į Seimą privertė Oginskį sukviesti pas save apylinkių didikus. Jis norėjo, kad į vieną iš svarbiausių postų būtų išrinktas jo partijai priklausantis bajoras, nes kivirčijosi su kunigaikščiu Sapiega, turėjusiu tuose kraštuose nemenkus turtus. Didysis vėliavininkas prieš keletą metų buvo su juo smarkiai susikivirčijęs ir norėjo užsitikrinti didikų paramą, pastatydamas jų priekyje visiškai atsidavusį žmogų, kuris atstovautų jo numatytam kandidatui. O to meto lenkai, kaip Homero laikais graikai, reikalus tvarkė tik su taure rankoje, tad Oginskis ir pakvietė to krašto bajorus per džiugias Kalėdų šventes ištuštinti savąją taurę.

Vos tik vakarė žvaigždė sužibo horizonte, buvo metas pradėti Kūčių (Kalėdų išvakarių) vakarienę. Salone pasirodė grafitė Halina, apsivilkusi šviesiai mėlyno satino suknele su iškirpte, šonuose papuoštą sidabriniais blizgučiais. Nuo juosmens suknelė buvo iš balto brokato, padabinto gulgės plunksnomis. Grafitę lydėjo ištikimoji draugė ir kelios palydovės; taip vadindavo kilmingas paneles, kurios būdavo aukštos kilmės ponių svitoje.

Įeidami į saloną, visi svečiai savo aukštajam šeimininkui pagarbą atiduodavo apkabindami jo

kelį ir iki žemės nusilenkdami. Oginskis globėjo mina, kurią manė esant labai tinkama, vaizdavo, kad apkabina jų pečius.

Oginskiui buvo maždaug penkiasdešimt metų. Jis buvo vidutinio ūgio, laikėsi išdidžiai, užrietęs nosį. Apatinė lūpa labai atsikišusi. Beveik neabejotinas išdidumo ir pasitikėjimo savimi ženklas. Veido spalva raudona. Tai rodė, kad linkęs greitai supykti. Pagal krašto madą plaukų buvo palikta tik ant viršugalvio, ir šie jau pradėję žilti. Vilkėjo puošniu lenkišku drabužiu iš tamsiai raudono aksomo, baltais marškiniais su rubino sagomis, susijuosęs gražia persiška juosta su išsiuvinėtomis aukso gėlėmis, apsiavęs geltono tymo batais. Kai Halina įėjo į saloną, visi ten buvę ją pasveikino. Dėdė irgi pasisveikino – taip, kaip buvo įpratęs: papplekšnojo jai per skruostą ir tarė:

– Sveika, mažyle.

Mažordomas, raitydamas ūsus, žemai nusilenkė ir pranešė, kad vakarienė patiekta. Visi suėjo į valgomąjį.

Kai tėvas kapelionas atlaikė benedicite, visi susėdo prie pasagos formos stalo, padengto šimtui asmenų. Oginskis su notabliais atsisėdo vidinėje pusėje, o jaunoji grafaitė ir jos damos viduryje. Abu sparnus, kitaip vadinamus pilkaisiais kampais, užėmė žemesnio rango svečiai, Lenkijoje dažniausiai vadinami šlėktomis. Prakartėlės atminimui po staltiese buvo padėta šieno, o stalo viduryje, prie deserto, matėsi kepėjo ir konditerio genijaus ir kantrybės šedevras – meduolio tešlos prakartėlė ir trys biskvitiniai karaliai. Pėdos dydžio jų veidai buvo iš spalvoto cukraus. Bufetuose pilna sidabro ir paaukuoto sidabro indų ir daugybė butelių vyno iš įvairiausių kraštų. Galėjai suprasti, kokia šiandien bus negailestinga kova su blaivybe ir saiku. Mažordomas priėjo prie didžiojo vėliavininko ir padavė jam antikiniai medaliai papuoštą sidabro taure, į kurią taurininkas supylė butelį seno bordo vyno. Oginskis paėmė taure ir, pakilęs iš savo krėslo, tvirtu balsu tarė:

– Į karaliaus sveikata, ponai ir broliai!

– Ir už mūsų motiną Respubliką, – atsiliepė keletas balsų.

Oginskis vienu maku ištuštino taure, iššluostė ją damastine servetėle ir perdavė kaimynui, gražiai atrodančiam senukui, kuris kadaise tarnavo kunigaikščio Sapiegos kariuomenėje, kai šis didikas buvo prisidėjęs prie kunigaikščio de Konti partijos. Dabar jis buvo pasitraukęs iš tarnybos ir už nedidelę sumą (tokia įprasta didžiūnų kompensacija bajorams) Žemaitijoje nuomojo keletą tam kunigaikščiui priklausiusių valdų.

– Taigi už saksų karaliaus sveikata, – sušuko senasis Gorskis, imdamas taure iš Oginskio rankų.

1 Pospolita, arba pašauktinių kariuomenė.